Плечистий, ошатний дуб стоїть на околиці села самотиною. Років йому триста, якщо не більше. Колись давно там стояла козача господа, широке обійстя, од якого розбігались до обрію сині навесні поля, повні жайворонкового гомону, а пізніше — перепелячого підпадьомкання. Козак, нащадок вояків, яким тільки те й у житті випадало, що боротися зі степом, з наїздами, з набігами, з наскоками, та й сам він при потребі вояк, збройний вершник, що вміє оборонити жінку, дітей, коней та землю, — цей козак одного разу кинув у ріллю жолудь. Тугий, як дзвіночок, у дерев'яному вузькокрисо-му капелюшку жолудь, навіть із одростком корінчика на тому капелюшку — достоту пуповина. З дощами та теплом на блідому стеблі, впертому й міцному, отой капелюшок випорснув до сонця, знесилено, посірілий та збляклий, приліг на землю, а росток, обминувши його, все тягнувся й тягнувся вгору.

Він спрагло пив живлюще повітря, пив молоко-проміння, — і в цьому був схожий на немовля. Його помітили на друге чи на третє літо, і козак, який уже встиг забути, що застромив колись у землю жолудь, здивовано посмикав татарського вуса і мовив: "Ти бач яке!.." Він звернувся до того дуба, як до рідної дитини, як звертався до своїх синів, і тому деревце зрозуміло його, заблищало зеленим листям, немов усміхнулось. І господар, який уже попереком мало діл не орав, подумав — зовсім без жалю подумав, а спокійно й розсудливо,— що після нього на землі залишаться тільки добрі діла, діти та оцей дуб.

Плечистий, ошатний дуб стоїть на околиці села самотиною. Коли налітає вітер, дуб починає лопотіти листям, наче бурчить, наче щось розповідає. Його розуміють білі гречки — до виднокола, розуміють горбаті поля, розуміє стара дорога, що стомлено виплескується з-поміж крайніх хат, та ще, мабуть, зрозуміло б блакитне небо, якби воно не так далеко, якби нахилилось ближче. Але небо ніколи не нахиляється, воно сяє вгорі з погордною байдужістю, воно задоволене своєю високістю та бездонням. Тоді дуб затихає, він сам починає прислухатись. Чує, як важко й натруджено мовчить його коріння, як воно тягне соки, як ті соки скроплюють його тіло зсередини. Чує, як зелено й глибоко дихає зело

навкруги: соняшники жовтооко всміхаються, гречки білим окропом бризнули, жито котиться лагідною, ко-ліноуклінною хвилею, сокирки іскрами голубизни пропалюють, прохромлюють його довірливий шепіт. А ген одвічні, глибинні струни бджіл працьовито напиваються в повітрі, а над будяками — жорсткувато-басовиті зітхання джмелів, а ген білокриле летіння-мовчання метеликів із оранжево-чорними вогниками на крилах...

Уночі думає про зорі, а вони думають про нього. Розуміє їхнє золоте мовчання, їхнє кри-

переблискування, він уже відкрив таємницю, чому Великий Віз перед світанням опускає донизу дишло, а чому Квочка збирає своїх зоряних курчат під крило. Достеменно знає, де починається і куди веде струмениста течія Чумацького Шляху, він навіть відчуває, де поділися оті мажари, гарби, вози, котрі проїжджали мимо нього по степовій дорозі, — всі вони вже так давно й так довго їхали, що виїхали на небо, тепер долають Чумацький Шлях, бо ж вони — мажари, гарби, вози — ніколи не зупинялись і не зупиняються, ніколи не вмирали й не помруть, як він, дуб, не вмирав і не вмирає. Розумів ті зорі, які, раптом сконавши, падали й розсівали за собою швидкий вогняний слід. Дубу було втямки краплисте лопотіння дощу, наморене зітхання достиглої ниви, одчайдушний біг круглокістлявого перекотиполя, — і так само його розуміли краплини дощу, до нього з довірою ставилася достигла нива, а перекотиполе, вдарившись грудьми об стовбур, нітрохи не гнівалось, а перепочивши, котилось далі.

Плечистий, ошатний дуб стоїть на околиці села самотиною. Але тому що він гарно навчився розуміти самого себе та все те, що його оточує, дуб почувається щасливим. Найбільшої втіхи йому завдають птахи. Можливо, якби не поталанило народитися на цей світ дубом, то хотів би народитися птахом. А проте про крила замислюється рідко, бо не так уже й кепсько стояти йому в рідній землі. І, крім того, достеменно знає, що відбувається за обрієм, а що — за рікою, яка ген там вигинає блакитну спину між очеретами, а також і про те, що сталося за зубчастою стіною лісу. Бо птахи, які сідають на його гілля перепочити, не

втримуються, щоб не розповісти, не проспівати, щоб із властивою їм безтурботністю не повідати про все, що бачили. Іноді розповідають просто про те, як пахне тирса, іноді про те, що сказала коноплянка підстаркуватому півневі; йому доводиться вислуховувати од них і про те, як заходить сонце у безкрайому степу, і як воно сходить, заспане й дитинно-рум'яне; він од них знає і про те, як чисто, як сніжно сяють хмари, коли летиш поміж ними, наче поміж казковими сріблястими горбами, і про те, що в лузі хлоп'яки пробили джерело, котре і вдень і вночі грає ледве вловимою сопілкою, і що музику тієї сопілки тямлять вони, птахи, польовий легіт та й ще самі хлоп'яки.

Коли прилітають ластівки, то дуб, слухаючи їхні голоси, веселішає і наче аж молодшає. Йому подобаються ці летючі дзвіночки — у них такі чорні спинки, наче то оперені грудочки землі з синім сяянням, а на лобах — рудуватий блиск, а животики — світлі, наче до тих чорних грудочок поприлипало тонке клоччя. Вони ніби майстерно виточені веретена, плавно порскають у повітрі, йдуть плавно-плавно, а потім пірнають, наче провалюються, щоб зловити кузку, жука, комара, муху,— і знову якась красива, невидима сила підносить їх угору. їхні крила, навіть тоді, коли здаються непорушними, ніколи не залишаються в спокої, їм властива своя гра, своя музика. Здається, ластівки ніколи не можуть притомитися, так би вони й пурхали, а проте й вони сідають на дуба, і він, тримаючи на собі їхні радісні, їхні щасливі тіла, почувається піднесено, він слухає їхній щебет — про політ, про дивний простір, про золоте тремтіння сонця на крилах і про той обшир, який розкривається з висоти. Слухав би ластівок завжди, бо вони навіюють безтурботність, проганяють сумні думки, і навіть старі сучки перестають боліти й нити.

А сов він не любить. Коли вночі над ним пролетить сова, то дуб ще дужче нахмуриться, в ньому пробудиться щось темне й земляне, по листю пробіжить дріж. Вони світять глухим мертвим світлом круглих непорушних очей, їхній політ безшумний, але ті глухі погляди, які все помічають, але той німий політ вражає, як темний подих неодворотної долі. Коли поблизу лунає смертельно-розпачливий писк ховрашка, який таки попався в міцні пазурі сови, коли тишу розпанахує останній,

безнадійний скрик нічної пташки, — дуб зіщулюється, йому стає морозко й лячно.

А зозулі!.. Вони б йому подобалися, якби не підкидали свої яйця в гнізда іншим. Вони йому подобалися б, якби не були такі самовпевнені та брехливі. І звідки в них ця самовпевненість? Адже вродою їх обійшли — самі вони сірі, тільки горло та груди трохи світліші, та хіба що животи ще руді, ну й спини в деяких рудуваті. Але вони — як знахарі. Люблять побріхувати, скільки тобі років зосталося жити. Давно-давно одна зозуля бралася вгадувати вік поля. І що ж? Тієї зозулі давно вже немає, а поле живе і житиме. А хіба оцій дорозі, що виплеснулася з села, не пророчили зозулі, що недовго вже їй зосталося сіріти, що забіліє вона людськими кістьми, що заросте травою, навіть сліду не лишиться. І що ж? Біліла вона людськими кістьми, заростала травою, а проте не заросла, бо ходять по ній і ходять, бо їздять по ній і їздять. А скільки разів йому, дубові, віщували? Давно вже тих віщунок немає, а він росте, дужчає, ширшає в плечах, набирається снаги.

Щоправда... прилітала й цього літа. Плигнула з гілки на гілку, прочистила горло — і кук-нула... А потім замовкла, наче роздумувала. Знову кукнула... Замислилась, а може, їй подих перехопило... Дуб зашумів, ніби насміхався з неї, от вона й полетіла. Але закрався неспокій... Колись він і не боявся, не задумувався, а тепер... Може, та зозуля і правду сказала, може, ця була не з брехливих?

Нікому не розказував дуб про зозулине гадання, проте чи сорока підслухала і рознесла всім на довгому хвості, чи, може, сам вітер переповів, але незабаром про це знали всі. І поле, яке вмивалося цвітом білих гречок, і стежки, що текли поміж житами, обплутані березкою та позначені синіми спалахами цикорію, і кожна грудочка землі. Приходили до нього стурбовані звірі — лисиця, яка колись під дубом ховалась од метелиці; прибігав заєць, поскакав навкруг, поприсідав, наче збирався про щось попросити, але так і не зважився; навіть вовк прибігав — та так сумно завив, що все живе перелякалося; і ховрахи, і подьові миші також табунами навідувалися. Прилітали хмарами горобці — лящали, як

весняний дощ об нерозталу кригу; і сова навідувалась — присунула похмуро, страшним війнуло од її польоту, незрозумілим; і шпаки віддали дубові шану — пришуміли зграєю, вишукували на його корі мурашню, чубчики їхні здригалися стурбовано, і в усьому їхньому вигляді відчувалася тривога — в тому, як чорніли голови, що мали ліловий відблиск, як спалахували синьо-зеленим сяянням крила, як полум'яніли бурувато-вохристі плямки на грудях; прилітала й горлиця — лагідно-сумовитими та ласкаво-співчутливими здавались її чорні та сірі плями на шиї, винно-рожеві воло й груди.

Дуб нічого їм не розповідав, але з того, як важко й пригіркло пахла його кора, як похмуро здіймалося вгору сучкувате гілля, як неквапно й відчужено зітхало його листя, всі: і заєць, і лисиця, і вовк, і ховрахи, і польові миші, і горобці, і шпаки, і горлиці,— всі починали вірити, що на цей раз зозуля не помилилася. Вони розбіглися в свої виярки, в ліси та чагарники, вони розлетілися, і скоро про дуба вже знали всі: вістка поширювалася так швидко, як швидко заходить сонце.

І незабаром у гості до дуба прилетіли журавлі, їх було так багато, що вони закрили півнеба, настала раптова ніч, і в тій темряві, утвореній живими пташиними тілами, ледве-ледве проступили зорі. Журавлі вирували, опускалися низько, то раптово спливали догори або ж заспокійливо пролітали, і їхнє сіро-сизе пір'я кидало на гілля мерехтливі відблиски. А потім шумливою зграєю пролетіли крячки — вони неслися низько, в їхньому польоті було стільки сили й зосередженості, що дуб навіть хотів зійти зі свого віковічного місця, щоб дати їм дорогу, але перед самим дубом крячки зринули вгору, наче вітали його тим зринанням, і зразу ж віддалилися і зникли, і здавалося, що в повітрі ще зосталось оте їхнє чорне, зосереджене летіння, отой густий шум і свистіння крил. А ще згодом налетіли, як хурделиця, кропив'янки, сипнули писком, похурчали і дзизнули над самісінькою землею, наче їх ніколи й не було, тільки навколо дуба поменшало одразу кузок, дихнуло пусткою...

І журавлям, і крячкам, і кропив'янкам дуб устигав щось повідати про своє життя. Журавлі, наприклад, довідалися від нього про далеку синю весну, про те, як він подивився на світ із-під дерев'яного капелюшка, довідалися про тонкий козацький вус, як він тремтів ласкаво, довідалися й про ту пісню, яку співали на похороні, — "Козака несуть і коня ведуть..." А крячки, хоч і шугнули тінями, але на гострих крилах прихопили вістку про те, як із сторіччя в сторіччя вмирали під дубом, як скроплювали його кров'ю; вони забрали з собою вістку про те, як шелестіло останнє людське дихання, як прочахав і брався попелом останній людський погляд. І кропив'янки про щось довідалися — може, дуб сказав їм про те, що чекає на нього в майбутньому, але спробуй злови тих кропив'янок, розпитай у них, коли вони хуркнули, дзизнули і щезли, як мана!

Стояв дуб — і не стомлювався стояти; хоч коріння його цілі десятиріччя летіло в чорну глибину землі, проте не стомлювалося летіти, проте ще й тепер із тією ж впертістю й насолодою продовжувало летіти; хоч гілля його без перепочинку плавало в блакитному повітрі, але не захлянуло, не захлинулося, воно ще хотіло плавати. Все його єство ще мудріше відчувало свою спорідненість із дощами й росами, з ранковими рум'янцями на обрії та з сивим зблиском полину, йому ще рідніші ставали і дишель безмовного Великого Воза в небі, й мовчання зоряної Квочки, й іскристий, ніби присипаний мерехтливою сіллю Чумацький Шлях.

І дуб уже знав, яка доля його чекає попереду. Пригадував ті мажари, гарби й вози, котрі простугоніли повз нього по дорозі з села і в село, котрі так довго котилися по землі, що неодмінно вже повинні викотитися на небо, повинні вже долати Чумацький Шлях, бо ж не можуть мажари, гарби й вози зупинитися, якщо в них є колеса. І підстеливши опалки, підібгавши під себе ноги, поцьвохкуючи батіжками, у передках сидять дядьки. Вони зчорніли від сонця й від морозів, вони задубіли на диких, колючих вітрах, вони по-бронзовіли од дощової негоди й од блискавок, вони їдуть і їдуть на мажарах, возах і гарбах, вони мовчать, тільки поколихуються, коли колесо наїжджає на якусь грудчасту зірку.

І дуб уже знав, яка доля чекає його попереду. Він стоятиме на узбіччі Чумацького Шляху, простягатиме над ним гілля, кидатиме тінь, а небесна зозуля, яка прилітатиме на його верхівку, куватиме довгі роки і йому, дубові, і возам, що проїжджатимуть повз них, і зчорнілим од бур візникам, які сидітимуть у передках і ліниво помахуватимуть батіжками, куватиме довгі роки і тому, що було, і тому, що буде.

Восени приходили збирати під дубом жолуді. Хто приходив із мішком, хто з кошелем, а хто просто набивав кишені та й годі. Хто збирав для свиней, а хто — лише через те, що інші збирали. Дуб був спокійний. Темно-сивим шумом тремтіло його листя. А малі хлопці, понабивавши жолудями кишені, бігли через городи й затикали у землю оте його туге насіння з капелюшками на самих маківках або ж у капелюшках набакир. Вони бігли над річкою — й запхнули у болото, бажаючи, щоб і тут зійшло.

А коли трюхикали через пустир, то один хлопчина під каменем вигріб ямку і в ту ямку виклав зі своєї кишені всі жолуді, а потім присипав їх землею. Той хлопчина сподівався прийти по них пізніше, але забув, і вони зосталися в ямці до весни. І товариш того хлопчини також вирив ямку, в себе за хатою, і також сховав там жолуді, і також забув за них. Бо, мабуть, то самі жолуді наділені такою силою, що, попадаючи в землю, притуляючись до її материнського лона, вони відбирали в дітлахів пам'ять про себе. А може, то сама земля відбирала в дітей пам'ять, бо так зголодніла за жолудями, бо так зголодніла за тим, щоб вирощувати їх, щоб напоювати соками й голубити?..

Дні коротшали, холоднішало, небесні голубі полотна все більше вигорали й сірішали; вітер став якийсь різкий і наче аж чимось невдоволе-ний; бігли через стерню миготливі клубки перекотиполя, сполоханими зайцями перескакували через дорогу й пропадали. Дуб прислухався, як поступово засинає навколо нього все: і всохлі полини, і смутний обрій, і ожереди віддалік. Уночі земля ледве-ледве зітхала, як натомлена жінка, котра забувається все глибшим сном. Дорога журнішала.

Перші приморозки вдарили хоча й веселі, але не такі вже й ласкаві. Зорі сяяли замерзлими сльозами. І дуб супився, супився, і хоча він не згинався, хоча не вужчав у плечах, але... Листя не опадало, проте блякло й скоцюрблювалося, ставало шарудливим. І хоч кора залишалась такою самою, як завжди, зморшкуватою і шкарубкою, але здавалося, що зморшки

поглибшали, що в їхніх звивинах появилася спокійна, мудра байдужість.

Сипнули сніги — і забіліли поля, забілів світ. Дуб не засинав; він чув, як угорі пропливають важкі хмари, як під землею в норах ворушаться ховрахи та миші, вловлював проміння сонця й тоді, коли сонця не видно цілий тиждень, він відчував, як під кригою замерзлої річки захлиналась без повітря риба, й скрушно зітхав, що не може нічим допомогти. Все його єство вловлювало, як солодко, зіщулившись, сплять у землі оті жолуді, порозтикувані хлопчиками, він знав, що сниться купці, схованій на пустирі під каменем, і що ввижається отим жолудям, які заховані за хатою,— бо хлопчаки так і не прибігли їх вигрібати. Дуб знав усе. Так само, як і те, що невдовзі йому випаде стояти на узбіччі Чумацького Шляху, а попід його простягнутим гіллям, по затінках проїжджатимуть мажари, гарби, вози, а в передках сидітимуть дядьки, цьвохкатимуть батіжками, і коли колесо наїжджатиме на грудчасту зірку, то дядьки похили-туватимуться, а небесна зозуля куватиме і їм, і їхнім возам, і самому дубу довгі роки...